

SOCIÁLNÍ ASPEKTY VĚDECKOTECHNICKÉHO POKROKU V ZEMĚDĚLSKO-PRŮMYSLOVÉM KOMPLEXU ČSSR

Z. Krůček

KRŮČEK, Z. (Výzkumný ústav výrobního družstevnictví, Praha): *Sociální aspekty vědeckotechnického pokroku v zemědělsko-průmyslovém komplexu ČSSR*. Sociol. Zeměd., 25, 1989 (2) : 111-117.

Vědeckotechnický pokrok je doprovázen také změnami v organizaci a řízení a následně má své široké sociální aspekty. Jako proces rozvoje výrobních sil je spojen s kvantitativními a kvalitativními změnami v reprodukci pracovních sil a v jejich kvalifikaci. V kvalifikaci jsou vyjádřeny i změny v obsahu a charakteru práce. Vědeckotechnický rozvoj je spojen řadou sociálních důsledků, které jsou v článku rozebrány a jejichž znalost výrazně přispívá k procesu uplatňování vědeckotechnického pokroku v praxi.

vědeckotechnický rozvoj; sociální aspekty; zemědělsko-průmyslový komplex; ČSSR; výsledky výzkumu

Náročné úkoly stanovené v hlavních směrech hospodářského a sociálního rozvoje ČSSR vyžadují dosáhnout výrazného pokroku v tom, aby se věda a uplatňování vědeckotechnického rozvoje staly výrobní silou v každém odvětví národního hospodářství. To plně platí i pro zemědělsko-průmyslový komplex, který se nachází v etapě dalšího intenzivního osvojování domácích i zahraničních zkušeností a nových poznatků z oblasti biologie, chemie, techniky, ekonomiky, organizace a řízení, hlubšího rozvíjení procesu specializace, dalšího upevňování spolupráce mezi zemědělstvím a potravinářským průmyslem a důsledného dosahování kvality a efektivnosti.

FUNKCE A ZDROJE VĚDECKOTECHNICKÉHO ROZVOJE

Vědeckotechnický rozvoj lze definovat jako nepřetržitý proces zdokonalování, rozšiřování a účinnějšího využívání všech druhů pracovních a výrobních prostředků, technologií výroby, surovinových a energetických zdrojů, včasné zavádění a zkvalitňování nových druhů výrobků, změn v organizaci, řízení a plánování a kvalifikace pracovních sil.

Z celkové úlohy vědeckotechnického rozvoje ve společnosti (zvyšování výroby, růst efektivnosti a produktivity práce, dokonalejší využívání existujících výrobních sil, růst kvality pracovních sil atd.) lze odvozovat jeho funkci i při rozvoji zemědělství.

V užším pojetí se tato funkce týká především hmotných stránek (věcí, zařízení, objektů atd.), kdy podstatou je rozšiřování a zdokonalování existujících výrob a technických prostředků. Z hlediska výrobních sil je proces rozvojem převážně jejich věcných prvků, ke kterému dochází především s rozvojem technologií.

V širším pojetí jde o spojení s pozitivními změnami, ke kterým dochází ve výrobních silách jako celku. V tomto případě vědeckotechnický rozvoj zahrnuje i změny v kvalifikaci (úrovni, vyspělosti) pracovní síly a změny v organizaci a řízení celého pracovního a výrobního procesu. Tyto změny pak ve svém celku umožňují reálné, účinné fungování výrobních sil a uskutečňování pracovního a výrobního procesu na vyšší úrovni. To je také základní funkce vědeckotechnického rozvoje.

Při plnění této své základní funkce vědeckotechnický rozvoj ovlivňuje v současné době zemědělství ze dvou základních zdrojů — z dodavatelských odvětví a z vlastní resortní vědeckovýzkumné základny.

Z dodavatelských odvětví přichází fondově náročný, avšak účinný pokrok intenzifikačního substitučního typu, který je hlavním nositelem zvyšování vědeckotechnické úrovně. Jde o průmyslová odvětví (strojírenství, chemii, stavebnictví atd.) a o obory, které se ze zemědělství postupně vyčlenily (např. krmivářský průmysl). Spolupůsobí tu významně i vědeckovýzkumná základna těchto dodavatelských odvětví.

Při uplatňování vědeckotechnického rozvoje z vlastní resortní vědeckovýzkumné základny jde především o oblast, kdy vědeckotechnický rozvoj nabývá formy teoreticky prozkoumaných a propracovaných poznatků, připravených pro aplikaci na odpovídajícím úseku zemědělství.

Další poznatky, navazující nebo doplňující vědeckotechnický rozvoj, se dostávají do zemědělství jako součást zpravidla obtížně kvantifikovatelného vlivu průmyslových metod organizace a řízení.

Působí zde i další faktory, např. výsledky celkové materiální výroby prostřednictvím svého vlivu na utváření spotřeby a životní úrovně. Tím vznikají nároky na nové výrobky, na vyšší jakost, širší sortiment atd. Tyto podněty se pak dostávají zprostředkovaně přes sféru oběhu do potravinářského průmyslu a případně až do zemědělské prvovýroby.

VĚDECKOTECHNICKÝ ROZVOJ A RŮST KVALIFIKACE

Vědeckotechnický rozvoj jako proces rozvoje výrobních sil je spojen s kvalitativními změnami v kvalifikaci. Právě v kvalifikaci se vliv vědeckotechnického rozvoje v zemědělství projevuje nejzřetelněji. V ní jsou vyjádřeny i změny, k nimž dochází v obsahu a charakteru práce. V ní je také koncentrovaně zachycena přeměna práce v moderních provozech zemědělské velkovýroby v určitý druh práce průmyslového charakteru.

S kvalifikací ovšem souvisejí i další stránky. Člověk není jen pracovní síla. Proto odborná kvalifikace, umožňující vykonávat určitou práci se stává součástí celkového rozvoje osobnosti. Právě i z této oblasti by měly vyplývat určité požadavky na uplatňování vědeckotechnického rozvoje, na řešení výrobní techniky, na organizaci a řízení atd.

Vědeckotechnický rozvoj je spjat také s prohlubováním dělby práce. Tato dělba se pak v daném okamžiku projevuje jako určitá profesní

struktura. Vědeckotechnický rozvoj přináší změny do této struktury, mění skladbu pracovních míst atd. Určitým měřítkem těchto procesů může být současný i předpokládaný vývoj počtu pracovníků v zemědělství se základním vzděláním a zaučených, pracovníků se středoškolským a vysokoškolským vzděláním.

Dosažení předpokládaných kvalitativních posunů v kvalifikační struktuře pracovních sil je ovšem podmíněno nejen žádoucím uplatňováním vědeckotechnického rozvoje v zemědělské prvovýrobě a v navazujících odvětvích, ale také vytvářením dalších předpokladů, především dalším zlepšováním pracovních a životních podmínek pracovníků v zemědělství.

ROZVOJ ÚČASTI PRACUJÍCÍCH NA UPLATNĚNÍ VĚDECKOTECHNICKÉHO POKROKU

Vědeckotechnický rozvoj, při kterém dochází ke zdůvodněnému zdomácnění výrobních prostředků, výrobních metod či samotných výrobků, není založen na jediném jevu nebo faktoru. Zahrnuje celý komplex technických, řídicích, organizačních, ekonomických a dalších problémů, které mají při hlubším pohledu výrazný sociální, sociálně psychologický či sociologický aspekt. Je spojen s řadou sociálních důsledků, jejichž znalost může významně přispívat k procesu zavádění výsledků vědeckotechnického rozvoje do praxe.

Pracovníci zemědělských podniků uznávají v obecné rovině nutnost změn a zavádění vědeckotechnického rozvoje jako základní předpoklad dalšího rozvoje výroby. Jejich konkrétní názory a postoje se ve skutečných situacích formují především v závislosti na tom, kterých oblastí a v jaké míře se důsledky tohoto zavádění dotýkají, nakolik jsou správné představy pracovníků o probíhající změně a jak dalece taková změna zapadá do hodnotového systému pracovníků. Do popředí se tu dostávají nejen individuální odborné znalosti a dovednosti pracovníků, ale také jejich různé sociální vlastnosti, především pak schopnost přizpůsobovat se změnám ve výrobní a sociální organizaci zemědělského podniku.

V intenzitě i směru postojů ke změnám vyvolaným vědeckotechnickým rozvojem se projevuje značná individuální a skupinová proměnlivost, přičemž se významně odlišuje přístup vedoucích a řadových pracovníků. Vedoucí hodnotí důsledky vědeckotechnického rozvoje převážně z pozic podniku, z pozic odpovědnosti za plnění plánovaných úkolů a dosažení příznivých výsledků hospodaření.

Řadoví pracovníci pak hodnotí očekávané změny především ze svého osobního hlediska, důsledků či změn nastalých nebo očekávaných pro svoji osobu.

V periodicky opakovaných průzkumech pracovních a životních podmínek v zemědělství a na vesnici, prováděných ve Výzkumném ústavu ekonomiky zemědělství a výživy, nebyly v hodnocení sociálních důsledků vědeckotechnického rozvoje zjištěny podstatné rozdíly mezi členy JZD na straně jedné a pracovníky státních statků na straně druhé. Spíše se projevovaly rozdíly v hodnocení mezi skupinami pracovníků určitých úseků či profesí nebo podle věku tázaných osob, kde u mladších

I. Hodnocení změn v důsledku zavádění vědeckotechnického rozvoje u řadových pracovníků (v % odpovědí*) — Evaluation of changes caused by impementation of scientific and technical development in ordinary workers (in % of answers*)

Důsledek/druh změny	Soubor celkem	JZD	Státní statky	Řadoví pracovníci		
				v RV	v ŽV	do 40 let
Změna v organizaci nebo charakteru práce**)	76,8	77,4	74,7	93,2	57,2	84,1
Zvýšení odměny	22,0	24,9	13,0	22,5	22,7	21,2
Zlepšení pracovního prostředí	2,0	2,7	1,0	1,0	3,0	3,2
Na práci se nic nezměnilo	19,4	20,4	16,3	9,0	32,0	14,8
Zavedené změny přinesly i záporné jevy	4,0	4,5	2,4	3,4	2,6	2,6
Neodpověděli nebo uvedli jiný případ	2,2	1,3	4,9	2,2	2,6	3,7

*) Každý z tázaných měl volbu několika odpovědí, proto součet ve sloupcích nedává 100 %.

**) Původně se sledovaly změny v organizaci práce odděleně od změn v charakteru práce. U prvních, tj. v organizaci práce, byla zjištěna hodnota 62,6 %, u druhých, tj. v charakteru práce 14,2 %. Poněvadž se však již v průběhu výzkumu ukázalo, že oba pojmy zkoumaným osobám do jisté míry splývají (např. se změnou organizace práce nastala současně i určitá změna v jejím charakteru), byly obě kategorie pro konečný souhrn sloučeny.

pracovníků docházelo k větším skutečným i předpokládaným změnám. Hlubší změny pocítili především pracovníci v rostlinné výrobě a v podnicích s nižším než průměrným počtem pracovníků na jednotku plochy. Lze k tomu na základě provedených pozorování shrnout některé obecnější poznatky (tab. I).

Změny v organizaci práce nacházejí většinou kladné přijetí. Již některé předchozí výzkumy naznačily, že organizační nedostatky na pracovišti patří mezi často kritizované úseky a velmi často také mezi příčiny nespokojenosti s vykonávanou prací. Zdrženlivé až záporné postoje k opatřením v oblasti organizace práce se někdy vyskytují, jestliže tato opatření podstatně mění navyklé režimy práce, nebo jestliže změna podle názorů tázaných brzdí uspokojování některých potřeb pracovníků atd. Takový případ může nastat např. při přechodu na směnný provoz nebo při převodu na vzdálenější pracoviště. Kromě objektivních obtíží (např. s dopravou do práce) zde vystupují i subjektivně motivované zábrany, spojené např. s narušením obvyklého pracovního či životního rytmu.

Ke změnám pracovní skupiny dochází z různých důvodů. Změny tu mohou probíhat dvěma základními směry. Prvním případem může být přemístění pracovníka při nevýrazné nebo žádné změně pracovní náplně z jedné skupiny do druhé (což lze zjednodušeně označit jako vertikální mobilitu). Postoje k pohybu v obou směrech jsou spíše zdrženlivé. Každý takový pohyb pracovníka znamená vynaložení určitého úsilí na přizpůsobení se novým podmínkám. Jedná se zejména o počáteční období změny, které je zpravidla spojeno s určitou nejistotou v navyklých hodnotách (přechod na jinou, třeba obdobnou práci, ale mezi jiné spolu-

pracovníky, na jiné pracoviště, nebo případně zvýšení nároků a požadavků, větší rozsah odpovědnosti atd.). Pracovníci by pochopitelně vítali průběžný vzestup, především v odměně za práci, to však je problém v jiné rovině.

Také v odměně mohou nastat v důsledku zavádění vědeckotechnického rozvoje změny. Může se měnit samotná výše odměny, případně i její skladba, poměr mezi její pevnou a pohyblivou složkou. V systému hodnot má výše odměny za práci stále jedno z nejdůležitějších pořadí. Úlohu přitom hraje odměna nejen jako zdroj uspokojování hmotných a jiných potřeb, ale i jako ukazatel společenského ocenění vykonávané práce. Rovněž změny, i když objektivně zdůvodnitelné, např. ztráta příplatku za ztížené pracovní prostředí při jeho zlepšení, narážejí většinou na záporný postoj tázaných. Také bezvýhradně kladný názor na zvýšení odměny může mít jen podmíněnou platnost, je-li takové zvýšení spojeno s větší odpovědností, s menší mírou volného času atd.

Při zavádění vědeckotechnického pokroku vyvstávají zpravidla požadavky na další odborné vzdělávání, případně i na změnu nebo podstatné rozšíření kvalifikace (snaha o dosažení „víceprofesnosti“ u některých skupin pracovníků). Zavedení některých změn širšího dosahu může někdy směřovat i k požadavkům na rekvalifikaci. Bylo možné předpokládat, že pracovníci s vyšší kvalifikací budou nejspíše schopni přijímat doplňování nebo změny kvalifikace. Tento předpoklad se však potvrdil jen v menší míře. Pracovníci s vyšším vzděláním pocítují někdy podstatnou změnu v kvalifikaci jako určitou ztrátu svého předchozího kvalifikačního vkladu.

Pracovníci s nižším stupněm vzdělání nepocítují doplňování nebo podstatnou změnu v kvalifikaci jako ztrátu předchozího kvalifikačního vkladu (který je relativně nízký) a také případně požadovanou změnu by nepocítovali jako narušení prestiže své odbornosti. Pokud se také řadoví pracovníci k této otázce vyjadřují a pokud si změnu nepřejí, pak spíše proto, že se obávají, že novou pracovní náplň či zvýšení kvalifikace nezvládnou, nebo že nedosáhnou dosavadní výše odměny.

Pracovníci zemědělských podniků jen zřídka sdělují zásadnější výhrady k dalšímu odbornému vzdělávání, neboť v jiné rovině uznávají, že bez dalších nových poznatků a vědomostí se ve své práci neobejdou. Často však záporně hodnotí způsoby a formy takového studia a poukazují na obtíže dalšího odborného vzdělávání v dospělém věku.

Vybrané poznatky z provedených pozorování, která se zaměřila na důsledky vědeckotechnického rozvoje v zemědělství, byly nastíněny v této poměrně obecné rovině proto, že zjištěné směry postojů k vybraným důsledkům zavádění tohoto rozvoje se v různé podobě a intenzitě vyskytují v konkrétních podmínkách zemědělských podniků a že se plně vztahují i na důsledky, které pespektivně vzniknou dalším zaváděním vědeckotechnického rozvoje v zemědělství.

VENKOV A VĚDECKOTECHNICKÝ POKROK

V souvislosti s dalším průběhem sociálně ekonomických přeměn na vesnici lze zdůraznit několik závažných skutečností. V další kvalitativně nové etapě je to především posílení úlohy národních výborů ve venkovských obcích. Zřetelně se ukázalo v souvislosti s životním prostře-

dím na vesnici, zejména pak s občanskou a technickou vybaveností, že vzhledem k historicky vzniklé vysoké členitosti osídlení není v ČSSR z ekonomických důvodů i z hlediska využití možné, aby ve všech venkovských sídlech bylo zajištěno plné vybavení sociální infrastrukturou, především vybavení školskými, zdravotními, kulturními a dalšími zařízeními.

Sociálně ekonomické přeměny vesnice spolu s vývojem socialistické zemědělské velkovýroby vyvolaly proces postupné integrace místních národních výborů v malých obcích do větších celků. Přitom v žádném případě to nesmí být mechanické, nýbrž vždy především funkční, a nesmí docházet k ochuzení života v malých obcích. Ale nová výstavba a uspořádání služeb musí odpovídat perspektivě vývoje, aby se v rámci ekonomických možností vytvářely reálné podmínky pro lepší uspokojování potřeb venkovského obyvatelstva.

Podílení úlohy národních výborů ve venkovských obcích znamená nejen formování sociálně ekonomicky organičtějších obvodů, ale znamená rovněž vytvoření předpokladů pro výkonnější, profesionálnější a hospodárnější územní správu. V důsledku urbanizace a socialistické industrializace ztrácí totiž nejmenší sídelní útvary a na ně vázané obvody stále více svoji ekonomickou a sociální soběstačnost a jsou proto stále méně výhodným východiskem i pro řízení a plánování. Malá sídla nedisponují dostatečnými ekonomickými, technickými a dalšími zdroji pro svůj rozvoj. Otázky rozvoje malých sídel a zabezpečení vybavenosti pro venkovské obyvatelstvo lze tedy efektivně nebo efektivněji řešit pouze na úrovni větších územních celků.

V dalším vývoji bude také nutno dořešit některé problémy, které dosud vyplývají z neúplné představy o funkcích a významu zemědělství ve venkovském prostoru a v sociálně ekonomických přeměnách vesnice. Tyto problémy vyplývají převážně z toho, že se někdy zaměřují dva velice důležité aspekty. Je to aspekt výrobně ekonomické funkce zemědělství na vesnici a ve venkovském prostoru a aspekt stále se snižujícího podílu zemědělského obyvatelstva ve skladbě venkovského obyvatelstva celkem. Zemědělství, které stále převážně reprezentuje výrobně ekonomickou funkci vesnice a v důsledku plošného charakteru výroby i celého venkovského prostoru, se jako odvětví ve stále menší míře podílí na sociální a profesní struktuře vesnice. Záměna těchto aspektů má své praktické důsledky, neboť se dosud běžně na zemědělství požaduje, aby se téměř plně podílelo na rozvoji vybavenosti vesnice a na tvorbě a ochraně jejího životního prostředí, tedy v sídlech, s jejichž rostoucí velikostí klesá podíl zemědělců.

V této souvislosti je třeba vždy zdůraznit, že zemědělství může v nových podmínkách limitovaných zdrojů přispívat k vybavenosti vesnice jen v určité míře a jen společně s dalšími nezemědělskými organizacemi, které mají k vesnici určitý vztah a kterým se, řečeno ekonomicky, na vesnici reprodukuje značná část jejich pracovní síly. Tato situace by se měla odrazit i v plánování sociálního rozvoje socialistické vesnice, zejména ve spolupráci národních výborů střediskových obcí na úseku koordinace a združování prostředků na sociální investice a vybavenost. Tato spolupráce v nových podmínkách činnosti národních výborů může nejefektivněji vytvářet podmínky i pro další pozitivní průběh sociálně ekonomických přeměn na československé vesnici.

Literatura

DOMEK, J. a kol.: Životní prostředí České socialistické republiky. Praha, SPN 1978.
DIVILA, E. a kol.: Zemědělskopřemyslový komplex a funkce jeho základních složek. VPE č. 139. Praha, Ekonomický ústav ČSAV 1978.

HÁBA, Z.: Rozvinutá socialistická společnost — ekonomická charakteristika a vývojové etapy. Nová Mysl, 1978, č. 10.

CHARVÁT, F. a kol.: Sociální třídní struktura Československa. Praha, Horizont 1978.

KABRHEL, J. a kol.: Úloha zemědělství a budování rozvinuté socialistické společnosti. Praha, Horizont 1980.

Došlo dne 4. 7. 1989

КРУЧЕК, З. (Институт производственной кооперации, Прага): Социальные аспекты научно-технического прогресса в агропромышленном комплексе ЧССР. Sociol. Zeměd., 25, 1989(2) : 111-117.

Научно-технический прогресс сопровождается изменениями в организации и управлении, характеризуется также широкими социальными преобразованиями. Являясь процессом развития производительных сил, он связан с количественными и качественными изменениями в сфере воспроизводства рабочей силы и уровне ее квалификации. В квалификации выражены также изменения в содержании и характере труда. Научно-технический прогресс связан с рядом социальных последствий (они рассмотрены в статье), познание которых в значительной мере способствует внедрению достижений науки и техники в практику.

научно-технический прогресс; социальные аспекты; агропромышленный комплекс; ЧССР; результаты исследования

KRŮČEK, Z. (Research Institute of Producer Co-operatives, Praha): *Social Aspects of Scientific and Technical Progress in Agriculture and Food Production Complex in the Czechoslovak Socialist Republic*. Sociol. Zeměd., 25, 1989 (2) : 111-117.

Scientific and technical progress is accomplished by the changes in organization and in management, so it has its wide social implications. As a process of development of the productive forces, it is connected with quantitative and qualitative changes in labour forces' reproduction and in their qualification. A qualification includes the changes in content and nature of work. Scientific and technical development is associated with a whole range of social implications, analysed in the paper. Their knowledge contributes significantly to the application of scientific and technical progress in practice.

scientific and technical development; social aspects; agro-industrial complex; Czechoslovak Socialist Republic; results of research

KRŮČEK, Z. (Forschungsinstitut der Produktionsgenossenschaften, Praha): *Soziale Aspekte des wissenschaftlich-technischen Fortschritts im Agrar-Industrie-Komplex der ČSSR*. Sociol. Zeměd., 25, 1989 (2) : 111-117.

Der wissenschaftlich-technische Fortschritt wird begleitet von solchen Veränderungen in der Organisation und Leitung, die in der Folge umfassende soziale Aspekte aufweisen. Als Entwicklungsprozeß der Produktivkräfte ist er verbunden mit quantitativen und qualitativen Veränderungen bei der Reproduktion der Arbeitskräfte und deren Qualifizierung. In letzterer kommen auch die Veränderungen in Inhalt und Charakter der Arbeit zum Ausdruck. Die wissenschaftlich-technische Entwicklung ist verbunden mit einer Reihe sozialer Folgen, die im Beitrag untersucht werden. Deren Kenntnis trägt in bedeutendem Maße zur Realisierung der Ergebnisse des wiss.-tech. Fortschritts in der Praxis bei.

Wissenschaftlich-technische Entwicklung; soz. Aspekte; Agrar-Industrie-Komplex; ČSSR, Forschungsergebnisse

Adresa autora:

Ing. Zdeněk Krůček, CSc., Výzkumný ústav výrobního družstevnictví, Slávy Horky 1021, 150 06 Praha 5

Nové ceny vědeckých časopisů ČSAZ

Vzhledem k tomu, že se zvýšily polygrafické náklady a ceny papíru, budou od 1. 1. 1990 upraveny ceny vědeckých časopisů ČSAZ takto:

Rostlinná výroba	22,— Kčs
Živočišná výroba	17,— Kčs
Veterinární medicína	15,— Kčs
Zemědělská technika	15,— Kčs
Zemědělská ekonomika	17,— Kčs
Lesnictví	17,— Kčs
Sborník ÚVTIZ	
Ochrana rostlin	15,— Kčs
Genetika a šlechtění	17,— Kčs
Meliorace	15,— Kčs
Sociologie zemědělství	15,— Kčs
Zahradnictví	15,— Kčs
Potravinářské vědy	15,— Kčs
Scientia agriculturae bohemoslovaca	17,— Kčs
Věstník ČSAZ	14,— Kčs

Vážení čtenáři, věříme, že toto nezbytné opatření přijmete s pochopením.